

ВИКЛАДАННЯ МОРСЬКОГО ПРАВА: ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ

Бабін Б. В.

Актуальні питання щодо становлення національної школи морського права потребують вирішення в умовах пошуку відповіді на загальне питання щодо майбутнього правового забезпечення вітчизняної вищої освіти. Така проблематика досліджувалася раніше в історичному вимірі або у форматі дослідження науково-педагогічного шляху видатних постатей вітчизняної міжнародно-правової науки, у цьому контексті можна згадати роботи В.М. Денисова, Т.Р. Короткого, О.М. Шемякіна тощо. Водночас дослідження практик викладання дисципліни морського права в незалежній Україні досі не здійснювалось, спроба започаткувати цей дискурс і є метою вказаної статті. Для досягнення такої цілі слід вирішити такі завдання: визначитись як з поточною практикою викладання у сфері морського права, так і з організаційно-правовим підґрунтям виникнення й розвитку такої практики, аж до досягнення стану системи; слід також запропонувати певні кроки з удосконалення відповідних науково-освітніх механізмів.

Якщо узагальнити сучасну ситуацію з викладанням морського права в Україні, то можна побачити достатньо цікаву картину.

По-перше, вказана навчальна дисципліна не викладається як окремий курс у ключових вищих юридичних навчальних закладах і факультетах, таких як Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, Київський університет права НАН України, факультети Львівського національного університету ім. І. Франка, Київського національного університету імені Шевченка, Чернівецького національного університету ім. Ю.А. Федьковича, Ужгородського національного університету або на економіко-правових факультетах Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова та Донецького національного університету.

Єдиним суттєвим виключенням з цієї тенденції слід вважати діяльність кафедри морського та митного права судово-адміністративного факультету Національного університету "Одеська юридична академія", де фахові юристи, науковці читають курси "Морське право" і "Морське приватне право". Кафедру було утворено в 1996 р., її першим завідувачем став С.В. Ківалов, сьогодні кафедру очолює професор Є.В. Додін [6].

По-друге, морське право як окрема дисципліна викладається фактично в усіх технічних навчальних закладах морської спрямованості - на кафедрі судноводіння морського факультету Керченського державного морського технологічного університету, на кафедрі морських технологій факультету судоводіння та енергетики суден Академії військово-морських сил ім. П.С. Нахімова [2], на кафедрі судоводіння та безпеки судноплавства факультету морських технологій і судноплавства Севастопольського національного технічного університету (у блоці спеціальних дисциплін) [10], у Першому Українському морському інституті, на кафедрі економіки та морського права факультету судоводіння Херсонської національної морської академії [12], на кафедрі економіки та управління морським транспортом Азовського морського інституту [1] тощо. Викладання дисципліни, як правило, ведеться фахівцями в галузі морської справи або економіки, викладачі-юристи в зазначених закладах не працюють; предмет морського права становить у цих закладах скла-

дову підготовки судноводіїв і менеджерів.

У контексті підготовки економістів морське право читається також кафедрою міжнародного права Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі [11]. Серед навчальних закладів системи МВС України морське право читається, як окрема дисципліна, лише в Одеському національному університеті внутрішніх справ.

По-третє, в окремих вищих морських навчальних закладах за останні 20 років утворено факультети з підготовки правознавців (рівня бакалавра або спеціаліста); у цих закладах морське право викладається кафедрами відповідних факультетів - як для судноплавних спеціальностей, так і для майбутніх юристів і економістів. У цьому разі морське право викладається як сукупність декількох пов'язаних навчальних дисциплін. Зокрема, на кафедрі транспортного права юридичного факультету Київської державної академії водного транспорту імені Сагайдачного викладаються курси: "Міжнародне морське право", "Організаційно-правові основи діяльності морського судна", "Правове регулювання діяльності порту", "Правове регулювання судноплавства", "Правове регулювання страхування на морському транспорті", "Історія правового забезпечення судноплавства" та "Міжнародно-правове регулювання безпеки мореплавства". Вказану кафедру було утворено як кафедру правового забезпечення діяльності водного транспорту у 2000 р., перейменовано у 2010 р. [3].

Кафедрою правознавства Гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова з 1993 р. викладаються курси "Міжнародне морське право" та "Морське право". Кафедрою транспортного права Одеського національного морського університету тривалий період ведеться викладання курсів "Морське право країн ЄС", "Міжнародне морське право", "Правові питання судноремонту", "Правове регулювання роботи підприємств морського транспорту" та ін. Цікаво, що в складі вказаного закладу (як Одеського інституту інженерів морського флоту) попередниками цієї кафедри були кафедра комерційної експлуатації морського транспорту (з 1965 р.) та кафедра транспортного права та митного контролю (з 1997 р.). У більшості вказаних закладів третьої групи викладання морського права здійснюється юристами, науковцями (як правило, кваліфікаційного рівня кандидата юридичних наук), і водночас не супроводжується виданням значної кількості навчальної літератури [5].

Окремо можна вказати на діяльність кафедри морського права факультету морського права та менеджменту Одеської національної морської академії; нею ведуться курси "Морське право", "Міжнародне приватне морське право", "Міжнародне публічне морське право", "Правове регулювання у сфері праці та зайнятості на морському транспорті" тощо. Кафедру очолює д.ю.н., професор О.М. Шемякін, на ній працюють викладачі, які здебільшого мають науковий ступінь з публічних галузей права та захищені дисертації за "морською" тематикою. Такого зосередження фахівців з морського права не має жодна інша кафедра будь-якого навчального закладу України; підручники з морського права, видані фахівцями кафедр, використовуються в навчальному процесі

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

більшістю закладів, де в Україні досліджується морське право. Кафедрою щорічно проводиться наукова конференція з морського права, співробітниками кафедри щорічно видаються наукові монографії й десятки статей з проблематики морського права. Викладання морського права у вказаному навчальному закладі здійснюється з його заснування в 1944 р. [7].

Вказані особливості викладання морського права мають перед собою об'єктивні, ринкові передумови. Сьогодні Україна входить у п'ятірку держав за кількістю власних громадян, працевлаштованих у глобальному торговельному мореплаванні. При цьому за кількістю громадян, працевлаштованих як офіцерський склад суден, Україна взагалі є світовим лідером. Така тенденція зумовлена низьким рівнем життя в Україні, що "виштовхує" її громадян у пошуках гідної праці в глобальний ринок морських перевезень, і водночас високою загалом якістю підготовки й особистих властивостей українських моряків.

Водночас схваленою в 1978 р. Конвенцією з підготовки та дипломування моряків і несення вахти в перелік обов'язкових вимог до підготовки капітанів і старших помічників капітану було внесено володіння ними знаннями у сфері морського права.

У розділі А-II/2 "Обов'язкові мінімальні вимоги для дипломування капітанів і старших помічників капітана суден валовою місткістю 500 або більше" ч. А. "Обов'язкові стандарти щодо положень Додатку до Конвенції ПДНВ" Кодексу про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (який і є Додатком I до Конвенції ПДНВ) до відповідного Стандарту компетентності в с. 14, 15 Таблиці А-II/2 віднесено функцію "Управління операціями судна і піклування про людей на судні на рівні експлуатації", у якій є підфункція "Спостереження і контроль за виконанням вимог законодавства та заходів щодо забезпечення охорони людського життя на морі і захисту морського середовища" у вигляді знань, розуміння і професійних навичок. Стандарт компетентності деталізує зазначену підфункцію, як "знання норм міжнародного морського права, що містяться в міжнародних угодах і конвенціях", при цьому вказується, що особлива увага повинна бути приділена наступним питанням:

- свідоцтва та інші документи, наявність яких на судах вимагається міжнародними конвенціями; порядок їх отримання й термін дії;
- обов'язки, що випливають із відповідних вимог Міжнародної конвенції про вантажну марку;
- обов'язки, що випливають із відповідних вимог Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі;
- обов'язки, що випливають з Міжнародної конвенції по запобіганню забруднення з суден;
- морські санітарні декларації та вимоги Міжнародних санітарних правил;
- обов'язки, що випливають з міжнародних документів, що стосуються безпеки судна, пасажирів, екіпажу й вантажу;
- методи й засоби запобігання забруднення морського середовища з суден;
- національне законодавство по здійсненню міжнародних угод і конвенцій [4].

Важливим актом, що встановлює стандарти викладання морського права, є рекомендація Міжнародної організації праці (МОП) щодо професійного навчання моряків № 137 від 28 жовтня 1970 р. Цим документом встановлено відповідні рекомендації національним урядам, зокрема в п. 3 ч. А ст. III рекомендації зазначалося,

що в усіх країнах, які мають торговельний флот або планують його створити, органи влади, що розробляють національну політику в галузі освіти й професійної підготовки, повинні стежити за тим, щоб у загальній мережі учбових закладів були створені відповідні можливості для підготовки моряків.

У пункті 5 цієї ж статті вказувалося, що учбові програми всіх державних і приватних установ, які займаються підготовкою моряків, повинні координуватися й розроблятися в кожній країні на підставі установлених національних норм. Такі програми мають розроблятися в співпраці з урядовими службами, учбовими закладами та іншими органами, які мають глибокі знання в галузі професійного навчання моряків, і повинні складатися таким чином, щоб вони задовольняли вимогам морського транспорту, сформульованим після консультацій з організаціями судовласників і моряків.

Згідно з приписами п. 6 цієї ж статті органи, які розробляють такі програми, повинні, зокрема:

- підтримувати тісні зв'язки між учбовими закладами й всіма зацікавленими колами для того, щоб ув'язати навчання з вимогами морського транспорту;
- регулярно відвідувати учбові заклади, якими вони керують, і бути добре обізнаними з програмами, які здійснюються;
- вживати всіх необхідних заходів для розповсюдження інформації про наявні можливості навчання серед усіх, хто в цьому зацікавлений;
- співробітничати при розробці й здійсненні практичних програм морського навчання;
- брати участь у розробці загальних норм навчання;
- брати участь у створенні належних національних норм щодо свідоцтв про кваліфікацію моряків різних категорій і рангів;
- сприяти безпосередньому співробітництву між учбовими закладами й тими, хто займається питаннями підбору робочої сили та забезпечення зайнятості.

Цікаво, що відповідно до п. 4 ч. V цієї ж статті рекомендовано "навчання моряків у державних учбових закладах, коли це можливо, повинно бути безплатним". Відповідно до п. "h" ч. 12 ст. IV рекомендації 1970 р. відповідні учбові програми для моряків, що "повинні періодично переглядатися й поновлюватися для того, щоб іти в ногу з технічним прогресом", у разі необхідності повинні містити "викладання елементів соціального та трудового законодавства, що стосуються роботи на торговельних судах і взаємодії на виробництві, положень і правил, що стосуються моряків, економіки транспорту, морського страхування, основ морського права тощо" [9].

Вказані норми слід вважати початком встановлення міжнародних стандартів освіти для моряків, адже попередня рекомендація МОП про організацію професійного навчання моряків № 77 від 29 червня 1946 р. їх не містила. Загалом рекомендація 1970 р. поширює, на відміну від Конвенції ПДНВ 1978 р., правничу складову освіти моряка на всі морські спеціальності (а не лише на судноводіння) і передбачає меншу роль у такій складовій суто морського права (хоча й про потребу його навчання згадується також).

Складовою міжнародних стандартів у сфері викладання морського права можна визнати й модельні курси, розроблені Міжнародною морською організацією (ММО) на виконання наведених вимог Конвенції ПДНВ 1978 р. та у відповідь на пропозиції національних урядів. Зокрема, експертами ММО було розроблено модельний курс

Т-204Е “Морське право для суднових офіцерів” та Т-608Е “Морське право”, видані англійською в 1992 та 1993 рр. у Лондоні [14], [15]; при цьому курс Т-608Е є більш універсальним і має більший обсяг навчального матеріалу.

Вказані курси містять рамкові приписи (мета, завдання, інформація про курс, вхідний рівень знань), розклад курсу, детальний план навчання, керівні приписи для інструктора (викладача) та вказівки для оцінки знань слухача курсу. Загалом ММО періодично переглядає й удосконалює власні модельні курси, але ці процеси поки не торкнулися курсів з морського права [13].

Отже, вказані міжнародні стандарти не залишають можливості надавати морську освіту без навчання морському праву; тому включення морського права до національних стандартів підготовки морських спеціальностей України було невідворотним процесом. Саме зазначена специфіка зумовлює потребу у викладанні морського права в технічних навчальних закладах. У радянський період практика навчання морського права в навчальних закладах Міністерства морського флоту СРСР була подібною, саме її наявність зумовила тривалу підготовку кваліфікованих кадрів і виникнення національної школи морського права, з'явлення після розпаду СРСР феномену юридичної освіти в морських навчальних закладах. Такі процеси мають бути предметом окремих досліджень; водночас, в умовах розроблення нових стандартів викладання міжнародного права у внз України, і ґрунтуючись на наведеному, можна стверджувати наступне.

Підготовка бакалаврів з міжнародного права в Україні має безумовно містити підготовку з морського права, із включенням у навчальні програми тематики, передбаченої міжнародними стандартами, у повному обсязі. Підготовка магістрів з міжнародного права має передбачати можливість їх працевлаштування викладачами в навчальній структурі I-II рівнів акредитації (технікуми й коледжі) та в навчальні центри, де готуються рядові кадри з судноплавних і судномеханічних спеціальностей торговельного й рибного флоту.

Підготовка наукових кадрів за спеціальністю 12.00.11 - міжнародне право має передбачати можливість виокремлення в рамках спеціальності спеціалізованої підгалузі - морського права, для кваліфікованої підготовки фахівців для викладання морського права у вищих навчальних закладах технічних спеціальностей і у вищих юридичних закладах. Координацію підготовки навчально-методичної літератури з морського права та прикладних наукових досліджень у сфері морського права має бути покладено на профільну кафедру, що має найбільш потужний потенціал з продовження традицій

розвитку національної школи морського права України.

Література

1. Азовський морський інститут ОНМА. - [Електронний ресурс]: <http://ami.edu.ua>.
2. Академія военно-морских сил им. П.С. Нахимова. - [Електронний ресурс]: <http://avms.sebastopol.ua>.
3. Київська державна академія водного транспорту імені Сагайдачного. - [Електронний ресурс]: <http://www.maritime.kiev.ua>.
4. Кодекс по подготовке и дипломированию моряков и несению вахты (Кодекс ПДНВ), Приложение I к Конвенции ПДНВ 1978 г. в редакции 1995 г. - [Електронний ресурс]: http://imodocs.com/txt/data_www/texts/sKodeks_PDNV95.php3.
5. Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова. - [Електронний ресурс]: <http://www.nuos.edu.ua>.
6. Національний університет “Одеська юридична академія”. - [Електронний ресурс]: <http://onua.edu.ua>.
7. Одеська національна морська академія. - [Електронний ресурс]: <http://www.onma.edu.ua>.
8. Одеський національний морський університет. - [Електронний ресурс]: <http://www.osmu.odessa.ua>.
9. Рекомендація Міжнародної організації праці щодо професійного навчання моряків № 137 від 28 жовтня 1970 р. - [Електронний ресурс]: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.2383.0>.
10. Севастопольський національний технічний університет. - [Електронний ресурс]: <http://sevntu.com.ua>.
11. Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі. - [Електронний ресурс]: <http://usufit.edu.ua>.
12. Херсонська національна морська академія. - [Електронний ресурс]: <http://kmi.kherson.ua>.
13. IMO Model Courses. - [Електронний ресурс]: <http://www.imo.org/ourwork/humanelement/trainingcertification/pages/modelcourses.aspx>.
14. Model course 2.04: maritime law for ships' officers ; by International Maritime Organization (IMO). - London: IMO, 1992. - 284 p.
15. Model course 6.08: maritime law; by International Maritime Organization (IMO). - London: IMO, 1993. - 544 p.

*Бабін Б.В.,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
адміністративного та кримінального права Одеської
національної юридичної академії
Надійшла до редакції 23.11.2012*

УДК 37.01:351.74

ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ ВНЗ СИСТЕМИ МВС ДО ДІЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Домніцак В. В.

Розбудова України як правової, демократичної держави на засадах забезпечення й зміцнення законності й правопорядку, дотримання прав і свобод громадян, передбачених Конституцією й чинним законодавством, значною мірою залежить від діяльності міліції як державного озброєного органу виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права й свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства та держави від протиправних посягань.

Роль органів внутрішніх справ у суспільному житті держави реалізується, насамперед, через адміністра-

тивну діяльність міліції. Від її ефективності суттєво залежить стан правопорядку загалом, охорона громадського порядку, боротьба зі злочинністю, захист прав і законних інтересів громадян. Реформування державного механізму влади неможливе без посилення правоохоронної діяльності взагалі й, зокрема, органів внутрішніх справ, особливо їх головної ланки - міліції. Зважаючи на сучасну ситуацію, органам внутрішніх справ важливо чітко визначити шляхи й засоби протистояння кримінальній експансії, подолання злочинного тиску, розробити на